

Osmanlılar'da. Narh mal ve hizmet fiyatlarında devletçe tesbit edilen üst sınırı ifade eder. Narhla ilgili olarak İslâm âlimleri farklı görüşlere sahiptir. Bir kısmı narhı câiz bulurken bir kısmı da karaborsayı teşvik edici olduğu görüşündedir. Kıymetleri Allah'ın alçaltıp yükseltebileceği hadisi de narha dair düşünceleri etkilemiştir. Buna rağmen narh konusunda özellikle Osmanlılar büyük hassasiyet göstermiştir. Her zaman ve her yerde aynı titizlikle uygulanamamakla beraber padişah ve sadrazamların narh işine büyük önem verdikleri dikkati çekmektedir. Nitekim sadrazamların çarşamba günleri çıktıkları büyük kolda esnafın kalite, halk sağlığı ve fiyat hususunda tesbit edilen standartlara uyup uymadığını denetledikleri ve uymayanları anında cezalandırdıkları bilinmektedir.

Osmanlılar'da günlük ve mevsimlik narhlar yanında savaş, abluka, kıtlık, tabii âfetler ve sikke tashihlerinden sonra yeni fiyat tesbitleri de yapılırdı. Mevsimlik narhlar gıda maddeleri üzerine konan fiyatları gösterirdi. Ekmek, et, süt ve mâmullerinin yaz ve kış aylarındaki fiyatları farklı idi. İlk kuzu hıdrellez denilen 6 Mayıs'ta kesilir ve bundan birkaç gün evvel de ete narh konurdu. Harmandan sonra yeni mahsul buğday alınınca ekmek fiyatı yeniden belirlenirdi. Ekmek en önemli gıda maddesi olduğundan fiyatı içindeki un cinsine göre çeşni tutularak tesbit yapılırdı. Bunun gibi, bazı mâmul maddelerin fiyatlarının tesbitinde kullanılan ham maddenin miktar ve değeri göz önüne alınırdı. Yine kıymetli kumaşların da aynı usulle fiyatları belirlenirdi. Gıda maddelerine hangi tarihlerde narh verileceği ihtisab kanunnâmelerinde yer alıyordu. Sebze ve meyve fiyatları ise mevsimlere göre ayarlanırdı. Günümüzdeki gibi sera ürünlerinin bulunmadığı devirlerde ilk ve son turfanda ile sebzenin bol olduğu mevsimlerde fiyat farklılık göstereceğinden ilkbahar ve sonbaharda hemen her gün yeni narh tesbiti yapılırdı. Olağan narh uygulamasında ramazan ayının önemli bir yeri vardı. Ramazandan bir iki gün önce veya ilk günü fiyatlar açıklanır ve hemen bütün yiyecek maddelerinin satışı buna göre gerçekleştirilirdi (*İstanbul Narh Defteri*, nr. 201).

Sefer zamanı gibi olağan üstü hallerde ordunun ihtiyacı olan maddelerin vergi karşılığı veya ücretle toplanması yanında bunları üretenlerin de sefere gitmesi, piyasaya arz edilen mal miktarının azalmasına ve fiyatların artmasına yol açar, yeni narh verilme zorunluluğu doğardı. XVII. yüzyıl ortalarında Venedikliler'in, XIX. yüzyılda

İngilizler'in Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldığı yıllarda Ege ve Akdeniz'den İstanbul ile Marmara ve Karadeniz limanlarına mal taşınmadığından fiyatların yeniden ayarlanması kaçınılmaz hale gelmişti. Çekirge istilâsı, sel, deprem, kuraklık gibi durumlar da fiyat ayarlanmalarını gerektiren hususlardı. Öte yandan Osmanlı para birimi olan gümüş sikkenin içindeki gümüş miktarının giderek azalması mal değerinin zaman zaman çok yüksek oranlarda artışına yol açar, sonuçta devlet duruma müdahale ederek sikkeyi yeniden ayarlar, bunun ardından bütün mal ve hizmet fiyatları yeniden tesbit edilirdi.

Narh verilmesi piyasada fiyatların nasıl bir seyir takip ettiğinin bilinmesini gerektiriyordu. Bunu en iyi takip eden görevli muhtesibdi. Muhtesib, maiyetindeki kol oğlanlarıyla çarşı pazarı devamlı kontrol ettiğinden fiyat tesbitinde kadının en büyük yardımcısı durumundaydı. Hatta onun esnafla sıkı münasebette olması ve piyasayı yakından takip etmesi dolayısıyla devlet düzenine dair bazı eserlerde (meselâ bk. *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimin*, s. 94-95) narhın muhtesib tarafından verilmesinin daha uygun olacağına işaret edilmiştir. Ancak uygulamada muhtesib kadiya danışmadan narh veremezdi. Narh verilirken ilgili esnafın fikir ve görüşleri de alınırdı. Her esnafın kethüdâ ve yiğitbaşları ile görüşülür, gerekiyorsa çeşni tutulur, yani kullanılacak ham madde miktarları tesbit edilir ve fiyat buna göre oluşturulurdu. Et, süt ve mâmullerinin fiyatları ise yeniçeri ağası veya sekbanbaşı, hassa kasabasının bulunduğu bir toplantıda çiftlik sahipleri ve kasaplar kethüdâsı ile belirlendiği gibi ekmek için çeşni tutulurken hububat nazırı, habbazlar kethüdâsı, nizam ustaları, gümürüğe konu olan mallarda ise gümürük emini hazır olunurdu. Ancak piyasada satılan mal çeşitleri pek fazla olduğundan özellikle sikke tashihlerinden sonra yapılan düzenlemelerde hepsine kadılıkça narh verilmesi mümkün değildi. Bunun için belli başlı malların fiyatları belirlendikten sonra diğerleri ilgili esnafın idarecilerine bırakılırdı (1050/1640 tarihli narh defterinde buna çeşitli örnekler vardır; meselâ devatçılar narhı [Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, s. 108], hazır elbise narhı [a.g.e., s. 126], çadırcılar narhı [a.g.e., s. 215] bunlardandır). Taşradan gelen mallarda ise çikış yerindeki fiyatı belgelenen ve narh buna göre belirlenirdi. İstanbul biri "nefs-i İstanbul" denilen sur içi, diğerleri Eyüp, Galata ve Üsküdar olmak üzere dört kadılık

tan ibaretti. Narh İstanbul kadısı tarafından verilir, diğer kadılıklara bunları bildiren listeler gönderilirdi. Her kadılık kendi sınırları içindeki mahkemelere yeni fiyatları bildirir ve bunlar sicillere işlenirdi. Yeni fiyatlardan halkın haberdar olması için çarşılarda münâdiler çıkarılırdı. İstanbul'da narh verildiğinde yeni fiyatlar taşra şehirlerine de gönderilir, oralarda verilen narhlardan merkez haberdar edilirdi. Taşralarda narh yine kadı tarafından âyan ve eşraf-la görüşülerek belirlenir, yerleşme yerinin büyüklüğüne göre vali, muhafız gibi bir vazifelinin onayı alınırdı ki bu merkezdeki ferman ve buyuruldu karşılığı idi.

"Getirici" denilen toptancıyla "mukim" veya "oturakçı" denilen perakendecilerin fiyatları tabii ki farklıydı. Birçok malda bu iki fiyat ayrı ayrı gösterilirdi. Esnafın kanunî kârı % 10-15 arasında değişirdi ki bu ihtisab kanunnâmelerinde "onu on bir" şeklinde ifade edilirdi. Yapılması güç olan ve çok emek isteyen işlerde oran % 15'e kadar çıkabiliyordu. Maharet isteyen bazı mallarda o işin uzmanı olan ustaların yaptıklarına özel fiyatlar konulduğu, bunlara bir nevi patent hakkı verildiği de olurdu. 1640'taki sikke tashihinin ardından tesbit edilen fiyatlarda buna dair örneklerle rastlanır.

Kadıların narh verme ve narh kontrolü vazifeleri XIX. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. 1851'de narh işleriyle uğraşmak üzere Es'ar Nezâreti kurulduysa da çalışmaları pek olumlu sonuç vermediğinden 1854'te İhtisab Nezâreti'ne bağlı Es'ar Meclisi teşkil edildi. Fakat kısa süre sonra İhtisab Nezâreti'nin lağvı ve şehremânetinin kurulmasıyla bu meclis de kaldırılarak narh işiyle doğrudan şehremâneti ilgilenmeye başladı. Şehremânetinin kuruluşundan sonraki iki yılda baharda et narhının kadı tarafından verildiği görülmektedir. 1856'dan itibaren sicillerde artık narh kaydına rastlanmamaktadır. Esasen bundan birkaç yıl sonra da önce sebze ve meyve, ardından ekmek hariç diğer maddeler üzerindeki narh kaldırılmış ve fiyatlar serbest piyasada belirlenir olmuştur.

Kadı sicilleri incelendiğinde narh kayıtlarının genellikle sicillerin arka sayfalarında olduğu görülür. Ancak İstanbul'da farklı bir sistem uygulanmış, narhlar ayrı defterlere kaydedilmiştir. Sikke tashihlerinin ardından düzenlenen narh defterlerinden bugün sadece 1009 (1600) ve 1050 (1640) tarihli olanlar kalmıştır. 1600 tarihli defter tek nüsha iken 1640 tarihlinin iki nüshası bulunmaktadır. Her iki defterin farklı özellikleri vardır. 1600 tarihli defter, narhtan

önceki fiyatları da ihtiva etmesi bakımından değişim oranlarının hesaplanmasına imkân vermektedir. 1640 tarihli ise son derecede geniş kapsamlı olarak hazırlanmıştır. Meselâ serâser denilen altın ve gümüşle dokunan kumaşların sadece içlerindeki altın ve gümüş miktarları tesbit edilmele kalınmamış, kullanılacak ipeklerin cins ve miktarlarına da işaret edilmiştir. Hazır giyimden hasıra ve yapı malzemelerine varıncaya kadar hangi ölçülerdekilerin ne fiyatla satılması gerektiği gösterilmiştir; böylece bir bakıma fiyat verilirken malın standardı da ortaya konulmuştur. 1640 tarihli narh defteri sadece yiyecek, giyecek ve ihtiyaç maddeleri fiyatlarını değil hizmet fiyat ve standartlarıyla hijyen şartlarını da ihtiva etmektedir. Bu bakımdan tam bir ihtisab kanunnâmesi hüviyeti taşımaktadır. İstanbul'da verilen olağan narhlar için de ayrı defterler tutulmuştur. Ancak bunların 1190'dan (1776) önceki tarihlere ait olanları ya kaybolmuştur veya henüz araştırılmaya açılmamıştır. Bu tarihten narhın kaldırılışına kadarki sürede verilen narh fiyatları ile bunlarla ilgili hüküm ve buyuruldular ise peş peşe yazılmak üzere bir defterde toplanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Narh Defteri, İstanbul Müftülüğü Şer'iyye Sicilleri Arşivi, İstanbul Kadılığı Sicilleri, nr. 201; Nizâmülmülk. *Siyâsetnâme* (Bayburtluğil), s. 72-73; Âli Mustafa Efendi, *Fusûlü'l-hal ve'l-akd ve usûlü'l-harc ve'n-nakd*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3399, vr. 2^{ab}; a.mlf., *Künhü'l-ahbâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 5959, vr. 90^b; Koçi Bey. *Risâle* (Aksüt), s. 114; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfihi'l-mü'mimîn* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1980, s. 94-95; Tevkîf Abdurrahman Paşa, *Kânunnâme* (MTM, 1/3 [1331] içinde), s. 497-544; Teşrifâtizâde Mehmed, *Defter-i Teşrifât*, İÜ Ktp., TY, nr. 9810, vr. 60^b-63^b; Naimâ, *Tarih*, I, 250; II, 171; VI, 214; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Devlet Adamlarına Öğütler: Nesâiyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ* (nşr. Hüseyin Ragıp Uğural), Ankara 1969, s. 25-27; Râşid, *Tarih*, II, 148-149; *Kânunnâme-i Sültâni ber Mâceb-i 'Orfi 'Osmâni* (nşr. Robert Anhegger – Halil İnalçık), Ankara 1956, s. 5-8; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyye*, İstanbul 1922, I, 309; Sabri Ülgener, *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisâdi Muvazenesizlik Meselesi*, İstanbul 1951, s. 36, 65; R. Mantran, *İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris 1962, s. 326; Yusuf Ziya Kavakçı, *Hîsbe Teşkilâtı*, Ankara 1975, s. 65 vd.; Celâl Yenicheri, *İslâm İktisâdının Esasları*, İstanbul 1980, s. 321-322; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul 1983; a.mlf., "XVIII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul Piyasası", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri, Bildiriler*, İstanbul 1989, s. 231-238; a.mlf., "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Mal ve Hizmet Fiyatları", *TED*, sy. 9 (1978), s. 1-85; a.mlf., "1624 Sikke Tashihihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri", *TD*, sy. 34 (1984), s. 123-182; a.mlf., "Narkh", *El²* (İng.), VII, 964-965; Davut Ayduz,

İslâm İktisadında Narh ve Osmanlı Devletinde Narh Uygulaması, İzmir 1994; Ömer Lütfü Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I: Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-mahrûsa", *TV*, 1/5 (1942), s. 326-340; a.mlf., "Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa", a.e., II/7 (1942), s. 15-40; a.mlf., "Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne", a.e., II/9 (1942), s. 168-177; a.mlf., "XVI. Asrın İkinci Yansında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *TTK Belleten*, XXXIV/136 (1970), s. 557-607; Halil İnalçık, "Bursa Şer'iyye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", a.e., XI/44 (1947), s. 693-708; a.mlf., "Bursa. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", a.e., XXIV/93 (1960), s. 45-97; Halil Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", *BTTD*, sy. 1 (1967), s. 36-40; a.mlf., "Bolu'da Eşya Narh Fiyatları", *Çele*, sy. 12, Ankara 1964, s. 9-17; a.mlf., "Bolu'nun Kasapları ve Et Narh Fiyatları", a.e., sy. 13 (1964), s. 21-27; Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Âit Eseri Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-âlem", *TED*, sy. 10-11 (1981), s. 239-278; Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Ekonomisinde Narh Uygulaması", *Kağnaklar*, sy. 3, Ankara 1984, s. 73-79; Sabri Sürgevil, "İzmir'de Fiyat Hareketleri ve Narh (1914-1918)", *TİD*, sy. 3 (1987), s. 79-113; Mustafa Öztürk, "Bursa'da Hububat Fiyatları (1775-1840)", *TTK Bildiriler*, XI (1994), s. 1715-1743.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

NAS

(النَّص)

Genelde,

hüküm kaynağı olması yönüyle Kitap ve Sünnet'in ifadeleri anlamında, fıkıh usulinde lafzın açıklık düzeyini belirtmek üzere kullanılan bir terim.

Sözlükte "sözün sahibine kadar götürmek, bir şeyi açığa çıkarıp daha görünür hale getirmek için yukarı kaldırmak, bir şeyin son sınırına ulaşmak" gibi anlamlara gelen nas kelimesi İslâm ilimlerinde yaygın olarak iki anlamda terimleşmiştir. Bunlardan ilk akla geleni genel kullanımıdır ki Allah'ın ve Hz. Peygamber'in sözünü ifade eder. İkincisi fıkıh usulünde açıklık bakımından yapılan lafız ayırımında kullanılan anlamıdır.

1. Allah'ın ve Peygamber'in Sözü Anlamında Nas. İslâm ilimlerinde nas (çoğulu nusûs) denilince genellikle Kur'an ve Sünnet'in lafızları kastedilir. Kaynaklar sıralamasıyla ilgili anlatımlarda Kitap ve Sünnet yerine kısaca "nusûs" dendiği de olur. Nassın bu anlamdaki kullanımında âm-has, mutlak- mukayyet olması veya delâletinin zanniliği- kat'iliği gibi hususlar söz konusu edilmeksizin dildeki bütün özellikleriyle lafız kastedilir. Günümüze ulaşan erken

dönem fıkıh literatürü içinde Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eserlerinde de rastlanan bu kelimenin Şâfiî'nin eserlerinde sık sık geçtiği, hatta daha sonra belirgin hale gelecek teknik mânadaki nassı çağrıştıran kullanımlarının bulunduğu görülür (*er-Risâle*, s. 91, 106).

Bu anlamıyla nas vahyin metinsel verisi olduğundan teşriin ve dinî bilginin temelini oluşturur; karşıtı genel olarak "ictihad"dır. İctihad, istidlâl ve kıyas gibi kavramlarla karşıtı olarak zikredildiğinde nas Allah ve Peygamber'in sözünü, bu kavramlar da nasların akıl yoluyla açılımını anlatır. *Mecelle*'de, "Mevrid-i nasta ictihada mesağ yoktur" (md. 14) şeklinde ifadesini bulan genel anlayış da aklın nas karşısındaki pozisyonunu ve ictihadın alanını belirler. Nassın bulunduğu konularda ictihadın câiz olmayışı, nasların büsbütün ictihada kapalı olduğu değil nassın düzenlediği hususun nassa aykırı olacak bir şekilde alternatif bir düzenlemeye tâbi tutulmasının mümkün olmadığı anlamına gelir. Nitekim hemen bütün ictihadlar nas üzerinden yürütülür ve naslarla bağlantılıdır. Sünnî siyaset teorisinde imamın / halifenin seçimi nasla olmayıp ümmetin ictihadına bırakılmış bir mesele iken İsnâaşerî ve İsmâilî Şii anlayışlarında imam nasla tayin edilir. Bu bağlamda nas terimi, Hz. Peygamber'in imam olacak kişiyi açıkça belirtmesini ve ondan sonraki imamların da kendilerinden sonrakini tayin etmesini ifade etmektedir.

2. Lafız Ayırımındaki Anlamıyla Nas. Hanefî usulcülerinin açıklık bakımından yaptıkları "zâhir, nas, müfesser ve muhkem" şeklindeki ayırım içinde nas terimi, mânasına açık bir şekilde delâlet eden ve kendisinden çıkarılan hüküm sözün asıl sevk sebebinin teşkil eden, bununla birlikte te'vil, tahsis ve -vahiy süresi içinde- neshe kapalı bulunmayan lafzı ifade eder. Bu tasnifte nas açıklık yönünden müfesser ve muhkemden sonra, zâhirden önce gelir. İlk dönem Hanefî usulcülerinin tariflerindeki ortak noktayı şöyle ifade etmek mümkündür: Nas, sözün bağlamından anlaşılabilir bir karîne yardımıyla zâhire nisbetle daha fazla açıklık taşır ve bu durum lafzın sığasından değil bizzat konuşandan kaynaklanır. Bunu açıklamak üzere Hanefî usul kitaplarında yaygın olarak verilen bir örnek Bakara sûresinin 275. âyetinde geçen, "Allah alım satımı helâl, ribâyî haram kıldı" ifadesidir. Bu sözden alım satımın helâlliyi ve faizin haramlığı açık biçimde anlaşılacaktır, yani usul terimiyle zâhirdir. Fakat söz bu anlamı bildirmek üzere sevkedil-